

MANEL MARTÍN

L'AJUNTAMENT DE SANT ANDREU DE PALOMAR DINS EL PROCÉS D'AGREGACIÓ DELS POBLES DEL PLA A BARCELONA, 1876-1897

L'Ajuntament de Barcelona va demanar per primer cop l'apertura d'expedient d'agregació dels pobles dels afores de Barcelona el 7 de febrer de 1876. El dia 20 d'abril de 1897 era promulgat el Reial Decret que autoritzava l'annexió a Barcelona de Les Corts, Sants, Sant Gervasi, Gràcia, Sant Martí i Sant Andreu. Entre aquestes dues dates havia tingut lloc una llarga lluita per determinar el model d'organització municipal que havia d'adoptar el Pla de Barcelona per tal de fer front als reptes que els seu creixement urbà, demogràfic i industrial havia plantejat al llarg de la segona meitat del segle XIX. L'objectiu d'aquest article és sintetitzar el procés general d'agregació a partir dels estudis específics realitzats fins ara¹ i situar dins d'aquest context l'actuació del Consistori de Sant Andreu de Palomar al llarg del període 1876-1897, a través de les Actes de les sessions de la Corporació municipal.²



Plaça d'orfila, al fons Ajuntament de Sant Andreu. Procedència: *Fons Emil Giner*

El llarg camí cap a l'agregació

Immediatament abans de l'aprovació del Pla de l'Eixample d'en Cerdà, la distribució geogràfica i la relació de poder polític-municipal de les poblacions del Pla no s'havia modificat substancialment des de la primera meitat del segle XVIII.³

La consolidació definitiva dels municipis dels «afores» no es produiria fins a la primera meitat del segle XIX. Les Corts es constitueix com a entitat municipal el 1836 i Gràcia el 1850. La ciutat es troba tancada dins de les seves muralles i els pobles del Pla tenen una vida municipal relativament autònoma.⁴

Encara un cop començat oficialment l'Eixample el 1860 i fins 1876 l'expansió és molt limitada. El crac de la borsa de Barcelona el 1866, l'esclat del sexeni entre 1868 i 1875 i la darrera carlinada paralitzen en bona mida l'expansió urbana barcelonina cap als nous terrenys de l'Eixample. D'altra banda, determinats corrents polítics liberals i republicans eren partidaris de l'autonomia municipal i local. Aquesta tendència culminaria amb la I República i el triomf momentani dels plantejaments federalistes i cantonalistes. A més, era estesa l'opinió segons la qual als municipis petits es pagava menys impostos i que aquesta fiscalitat afavoria la localització industrial i l'expansió urbana als pobles.

Fins al començament de la Restauració, doncs, diversos factors havien minimitzat la pressió de Barcelona sobre els pobles dels afores. De tota manera, sí que s'havien anat creant les circumstàncies favorables necessàries com per plantejar-se una modificació important de la correlació de centres de poder municipal del Pla de Barcelona. En primer lloc, malgrat que l'Eixample barceloní no havia experimentat encara un fort impuls urbanitzador, l'expansió territorial de Barcelona potencialment urbanitzable era una realitat amb el Pla Cerdà i s'extenia fins als termes municipals de Les Corts, Sants, Gràcia i Sant Martí. Donat que el Pla d'Eixample també afectava aquests pobles, els conflictes sobre la urbanització de carrers que travessaven més d'un municipi serien inevitables. A més, aquests pobles també experimentaven un fort increment industrial i demogràfic i, per tant, tenien necessitat de major espai per a urbanitzar. Aquesta expansió generalitzada no sempre responia a les directrius del Pla Cerdà i les acusacions mútues al respecte entre Barcelona i els pobles limítrofes eren freqüents. Finalment, la localització de determinats serveis i infraestructures que l'Ajuntament de Barcelona preveia instal·lar als pobles provocaria també conflictes jurisdiccionals.⁵

En definitiva, si la formació de la Barcelona industrial havia tingut en l'enderrocament de les muralles i el Pla Cerdà una primera fita decisiva, la continuïtat de l'expansió urbana trobava en la dispersió del poder polític i municipal del Pla de Barcelona un obstacle que calia superar. I aquest obstacle amenaçava amb frenar el procés d'acumulació capitalista que la nova Barcelona suposava.

Davant d'aquesta situació, es podien plantejar dues alternatives. La primera, defensada per l'Ajuntament barceloní i els sectors agregacionistes, era la incorporació a Barcelona dels pobles del Pla de Barcelona. D'aquesta manera, un únic centre de poder municipal podia crear les condicions adients per al ple desenvolupament urbanístic i industrial del Pla, sense frens jurisdiccionals. La segona, argumentada pels pobles afectats més tard pel procés d'annexió i pels sectors antiagregacionistes, consistia en la possibilitat de la mancomunitat de serveis comuns

entre les diverses poblacions del Pla i eliminar mitjançant el consens els conflictes plantejats. Aquesta alternativa significava mantenir un cert equilibri entre els diversos centres de poder municipal.

L'anàlisi dels elements que condueixen al triomf de la primera opció és força complexa. En primer lloc, el llarg camí cap a l'agregació de Sants, Gràcia, Les Corts, Sant Martí, Sant Gervasi i Sant Andreu a Barcelona el 1897 i l'ajornament de l'annexió d'Horta i Sarrià va tenir lloc en un conglomerat d'escenaris. Es va desenvolupar en diverses localitzacions físiques i amb diferents protagonistes en cada cas.⁶

D'altra banda, entorn de l'agregació s'hi jugaven multitud d'interessos divergents. La burgesia barcelonina vinculada a la propietat del sòl i impulsora de la formidable operació urbanística que suposava l'Eixample d'en Cerdà, era partidària de l'agregació. El mateix val per bona part dels sectors comercials i industrials barcelonins. Més difícil és determinar la posició de les elits locals dels pobles; en alguns casos com Sants o Sant Martí determinats grups de propietaris de terres properes a l'Eixample esperen obtenir una ràpida revalorització del solar si aquests són annexionats a Barcelona. En altres pobles el paper jugat per la minoria benestant sembla ser de resistència, més o menys activa, a la constant i creixent pressió de Barcelona.⁷ Pel que fa a les classes populars, el seu paper sembla ser molt secundari.⁸ La posició dels diversos grups polítics del moment és també molt difícil d'establir.⁹ Es poden identificar algunes constants referides més que a la pròpia agregació com a problema específic, a la imatge que cada grup tenia del futur de Barcelona. Així, el catalanisme conservador no era contrari a l'agregació perquè somiava en una gran Barcelona, com a ciutat metròpolis de Catalunya, i plataforma impulsora del moviment catalanista de finals del segle XIX i començaments del XX. Per contra, el catalanisme progressista i els sectors republicans federalistes eren més partidaris de l'autonomia municipal dels pobles.

Pel que fa als grups dinàstics d'abast espanyol, el partit conservador es mostraria defensor dels plantejaments autonomistes dels pobles.¹⁰ El partit liberal, pel seu cantó, donaria més facilitats a la burgesia barcelonina i, de fet, els moments de major intensitat proagregacionista dins el llarg període de 1876-1897 es registren sota governs espanyols i ajuntaments de Barcelona de signe liberal. La voluntat de convertir Barcelona en una metròpoli amb categoria europea, fidel imatge de la prosperitat de la burgesia catalana i barcelonina es troba darrera del projecte d'annexió dels pobles de les rodalies. És probable que aquesta voluntat fos compartida indistintament pels sectors conservador i liberal de Barcelona, però la predisposició en contra de l'agregació que mostrava Cánovas i el Partit Conservador a Madrid, propiciava les iniciatives agregacionistes sota signe liberal.¹¹

Els escenaris en els quals es va desenvolupar el procés d'agregació i el conjunt d'interessos que s'hi barrejaven, es van succeir en el temps a ritmes i sota signes diferents segons la correlació de forces pro i antiagregacionistes. En forma d'annex es recull al final de l'article una Cronologia dels fets més destacats en el camí cap a l'agregació. A continuació, s'analitzen les diverses fases en les quals es pot dividir aquest dilatat procés. Una primera etapa es desenvolupa entre el 7 de febrer de 1876 i el 27 de gener de 1882. No és pas casualitat que el procés d'agregació comenci amb la mateixa Restauració i amb l'inici del període d'expansió econòmica conegut com a «febre d'or». El nou període polític suposava la fi del sexeni, de la carlinada i la tornada al poder

a Barcelona del sectors burgesos precisament interessats en impulsar la construcció i la urbanització a l'Eixample. Amb un panorama polític i social calmat, amb unes excel·lents perspectives per a l'acumulació de capital derivat de les operacions financeres sobre l'expansió urbanística, la classe dirigent barcelonina s'havia de plantejar la superació dels obstacles que representaven l'existència d'altres municipis diferents al de la ciutat. La sol·licitud d'apertura d'expedient agregacionista feta per Marià Sampós i Labrós el 7 de febrer de 1876 està inspirada en aquesta lògica.¹²

La resposta dels pobles a la Diputació de Barcelona sobre la seva posició respecte de l'expedient d'agregació, és negativa en tots els casos. Els arguments es repeteixen amb poques excepcions.¹³ La contrarèplica agregacionista vindria de la mà del propi alcalde de Barcelona, Manuel Girona i Agrañel.¹⁴ La pressió exercida per l'Ajuntament de Barcelona no pot evitar que el dictamen de la Diputació de Barcelona sigui favorable a la posició autonomista dels pobles el 1880 i el Ministeri de la Governació atura el 1882 l'expedient iniciat el 1876. Els municipis dels afores, entre 1879 i 1881 havien protagonitzat una resposta antiagregacionista aparentment solidària i sense esquerdes. Entre aquestes dues dates, però, la seva actitud havia canviat substancialment. A la reunió conjunta del 27 de febrer de 1879 mostraven la seva disposició a mancomunar-se; el 20 de novembre de 1881 acordaven que en cas de produir-se l'annexió aquesta s'hauria de tramitar mitjançant Projecte de Llei i no per Reial Decret. D'aquesta manera es confiava aconseguir com a mínim una annexió amb condicions. Certament, a començaments de 1882 el perill de l'agregació semblava llunyà i els pobles podien celebrar la seva victòria.¹⁵ S'havia perdut, però, l'única oportunitat seriosa de resistir les contínues pressions de Barcelona. No es tornaria a plantejar la mancomunitat entre els municipis amenaçats. A partir d'ara les estratègies de resistència serien defensives i la iniciativa sempre en mans dels sectors agregacionistes. El seu triomf era només qüestió de temps.

Entre 1882 i 1885 es produeix un parèntesi en el procés general d'annexió. Probablement la crisi financera de febrer de 1882 que feia baixar de cop la temperatura de la «febre d'or» i disminuïa l'atracció dels sectors interessats en l'especulació urbana, va ser un factor important en la menor pressió agregacionista de Barcelona. Per la seva banda, comencen a produir-se les primeres mostres de desunió entre els pobles del Pla. El cas més destacat va ser l'agregació de Sants a Barcelona el 1883 i la posterior desagregació el 1884;¹⁶ a Sant Martí i a Gràcia es van produir també tímids intents agregacionistes.

De 1886 a 1890 s'extén un nou període de forta activitat en favor de l'annexió dels pobles a Barcelona. El govern espanyol estarà dominat per partit liberal-fusionista de Sagasta. A Barcelona l'Ajuntament, presidit pel liberal Francesc de Paula Rius i Taulet, impulsarà la renovació de la ciutat a través de projectes de modernització amb l'objectiu de fer de Barcelona una ciutat amb categoria europea. La realització més coneguda és l'Exposició Universal de 1888. També des d'aquesta perspectiva, la dispersió del poder municipal al Pla és vist com un obstacle per a l'expansió de Barcelona i la nova ordenació funcional que s'anava dibuixant amb un Eixample burgès i monumental i uns afores industrials i obrers. Les intenses gestions fetes per l'Ajuntament de Barcelona i els sectors agregacionistes prop del Govern, es veurien premiades en aquesta fase pel canvi d'actitud de la Diputació de Barcelona respecte a l'agregació.¹⁷ L'aferriçada lluita mantinguda a la Comissió de Governació de la Diputació s'havia acabat amb la derrota del sector antiagregacionista, que havia demanat condicions més avantatjoses pels pobles.¹⁸ Un cop

aconseguit el vistiplau de la Diputació i amb un front antiagregacionista desunit i sense iniciativa, l'únic pas que restava s'havia de donar a Madrid. Bé mitjantçant el Projecte de Llei a les Corts, bé amb un Reial Decret del Govern.¹⁹

Els anys transcorreguts entre 1890 i 1897 són de dificultats per a les classes dirigents de Madrid i de Barcelona i poc favorables per tractar una qüestió no urgent com l'agregació.²⁰ Per tal de donar un nou impuls a l'expansió urbana de Barcelona i Madrid, el Govern aprovà el 1892 una nova Llei d'Eixample per a les ciutats de Barcelona i Madrid. Seguint el model d'altres poblacions espanyoles, alguns municipis del Pla de Barcelona sol·liciten també els beneficis fiscals que aquesta llei permetia. El govern conservador de Cánovas concedeix a Gràcia, Sant Martí i Les Corts els beneficis demanats. La gestió de sol·licitud s'havia fet conjuntament i, aparentment, representava una certa recuperació de la iniciativa que havia suposat l'esperit de mancomunitat de 1879. Només aparentment. Si bé aquesta concessió podia beneficiar els tres municipis esmentats i allunyar-los del perill d'annexió immediata, la posició de la resta era molt més desfavorable que abans, en tant que la momentània unitat aconseguida es trencava. A més, els intents de segregació parcial i agregació a Barcelona de determinades zones dels termes municipals de Sants i Sant Martí, són aprovats pels mateixos municipis afectats i ratificats per l'Ajuntament de Barcelona i la Diputació. En aquestes condicions, una agregació imposada per Reial Decret probablement no tindria gaire contestació.

Les circumstàncies que van permetre aquesta conclusió es van començar a donar de forma accelerada a començaments de 1897. La desfavorable evolució de la guerra de Cuba havia obligat el Govern a enviar forts contingents de tropes des de la Península. Calia trobar els recursos financers necessaris. Part de la solució es busca en l'augment de la fiscalitat dels consums municipals de les poblacions espanyoles. Al llarg dels mesos de març i primera meitat d'abril de 1897, i en el marc de les negociacions entorn de la nova fiscalitat municipal entre l'Ajuntament de Barcelona i el Govern, es produeix la ja inevitable annexió. Aquesta seria la contrapartida del Govern al pagament dels consums demanats amb urgència a l'Ajuntament de Barcelona. Aquest havia superat l'últim obstacle que restava, el Govern conservador de Cánovas.²¹ El triomf dels sectors agregacionistes havia estat complet en els dos fronts oberts, contra els pobles dels afores i contra el Govern espanyol.

De tota manera, la llarga lluita oberta entorn de l'agregació no havia estat fàcil per cap dels dos sectors enfrontats. A primera vista, l'opció centralista de Barcelona tenia l'èxit assegurat des del mateix 1876. La riquesa de Barcelona i el potencial del seu Ajuntament comparats amb la manca de recursos dels municipis dels pobles i la pobresa de la seva població;²² l'opció clarament agregacionista de les classes dirigents barcelonines i el seu domini sobre la major part de la premsa, sobre l'estructura urbana, financera, industrial i agrícola del Pla de Barcelona; el control de les elits polítiques barcelonines sobre l'entramat de relacions caciquils dels pobles dels afores... són factors que donaven a la ciutat un avantatge decisiu. D'altra banda, la resistència dels municipis de les rodalies afectats va patir els efectes de la desunió, la defecció, la divergència d'interessos, el sotmetiment a directrius caciquils i la manca d'alternatives vàlides a la constant pressió barcelonina sobre els centres de decisió política provincial i estatal. La influència de l'Ajuntament de Barcelona i dels nuclis polítics i econòmics dirigents barcelonins sobre la Diputació de Barcelona, el Congrés i el Senat i el Ministeri de la Governació va anar anul·lant

l'efecte de les campanyes de protesta i resistència orquestrades pels pobles.²³

No va ser, doncs, l'oposició dels pobles l'únic element que va dilatar el procés agregacionista al llarg de 21 anys. L'acció de les forces agregacionistes barcelonines havia de superar molts més obstacles. El primer, la manca d'autonomia real que l'Ajuntament de Barcelona, com qualsevol altre, patia sota el règim administratiu municipal instaurat amb la Restauració. Els consistoris eren políticament responsables davant el Govern Civil i l'acció concreta de gestió municipal supervisada per la Diputació Provincial, considerada alhora un organisme més de l'administració de l'Estat, sota la presidència del Governador Civil. L'oposició de la Diputació al projecte agregacionista es va perllongar com hem vist fins 1889 i només després d'una dura pugna es va aconseguir un dictamen favorable a una annexió condicionada. La segona gran dificultat era el propi sistema polític de la Restauració. Basat en les relacions personals i el respecte només aparent de la legalitat, podia afavorir al sector amb més influència, i aquest era l'agregacionista. Però si la classe política dirigent espanyola no acceptava l'agregació, l'estructura caciquil es tornava contra els interessos barcelonins. Com hem vist, aquest complicat joc es va mantenir fins a la primavera de 1897. Un tercer factor que havia limitat la pressió de Barcelona és el de les conjuntures econòmiques i socials desfavorables. Així, la crisi econòmica iniciada el 1882 o l'onada terrorista del anys noranta.

El Reial Decret del 20 d'abril de 1897 culminava l'aspiració de la burgesia catalana de comptar amb una gran capital i beneficiava els interessos dels propietaris del sòl i els sectors financers vinculats a l'especulació i la construcció urbana, ja que permetia el control sobre la urbanització del Pla de Barcelona a través de l'Ajuntament de la ciutat, ara amb jurisdicció quasi total sobre la zona. Molt aviat es deixarien sentir els efectes d'un decret que havia autoritzat una agregació amb l'única condició d'ajornar l'augment d'impostos municipals als pobles. Una nova etapa de tensions més o menys explícites entre els ex-pobles i l'Ajuntament de Barcelona va començar molt poc després del 20 d'abril; es tractava ara de conservar la pròpia identitat d'ex-poble i d'aconseguir la descentralització, l'autonomia de decisions i la millora dels serveis i les condicions urbanes dels nous districtes.

L'Ajuntament de Sant Andreu de Palomar i l'agregació a Barcelona

El paper jugat pels diversos Consistoris andreuencs en el procés de l'agregació de Sant Andreu a Barcelona, presenta característiques pròpies d'acord amb la seva realitat com a poble situat en un extrem del Pla de Barcelona i amb circumstàncies socioeconòmiques no exactament iguals a les altres poblacions afectades per l'annexió. Les principals fites d'aquesta actuació particular es poden seguir a la Cronologia de l'agregació que s'inclou com a apèndix documental al final de l'article. A continuació, analitzem el significat de l'evolució que representen aquestes fites.

En primer lloc, cal destacar la passivitat de l'Ajuntament de Sant Andreu i la manca d'iniciatives sorgides del consistori en la tasca de lluita i resistència contra la pressió agregacionista de Barcelona. Les Actes dels plens municipals ofereixen nombrosos exemples d'aquesta actitud. Entre d'altres, els següents:²⁵

1. El Consistori rep el 3 de maig de 1876 una notificació que informa sobre la petició de

la Diputació de Barcelona de 4 d'abril, per tal que els pobles manifestin la seva posició sobre l'expedient d'agregació obert. Fins quasi 10 mesos més tard, el 27 de gener de 1877, Sant Andreu no remet una resposta negativa i això després d'haver estat urgit per una nova notificació de la Diputació i de que tots els pobles, menys Les Corts, havien manifestat la seva posició.

2. El 30 d'abril de 1877 l'Ajuntament de Barcelona proposava una junta de delegats dels pobles per tal d'estudiar la constitució d'una mancomunitat de serveis comuns. El 22 de maig de 1878 l'Ajuntament de Sant Andreu acorda nomenar un delegat i el 10 de juliol es decideix triar el síndic Onofre Ferrer i Casals com a representant andreuenc davant aquella junta. No es fa cap valoració sobre les condicions prèvies que Sant Andreu hauria de presentar per a integrar la mancomunitat del Pla de Barcelona. Aquest projecte va fracassar i tampoc es fa cap comentari al respecte, als plens posteriors.

3. El 10 de març de 1880 és llegit al ple la notificació del Govern Civil en la qual s'informa de l'acord pres per la Diputació el 7 de febrer. L'organisme provincial havia aprovat un dictamen contrari a l'agregació i havia aconsellat l'associació entre els pobles. Els regidors no fan cap comentari al respecte, quan suposava la paralització, almenys momentània, de l'expedient d'agregació i s'havien practicat gestions davant la Diputació i el Govern per tal d'obtenir aquest resultat.

4. Al llarg dels anys 1883 i 1884 no es recull a les Actes de plens cap referència sobre l'agregació de Sants a Barcelona. I aquesta era la primera crisi important que patia el moviment de resistència dels pobles contra l'annexió a Barcelona.

5. A començaments de 1889 l'Ajuntament de Sant Andreu participa de forma molt secundària en les gestions antiagregacionistes fins que altres pobles les han començat. El 3 de gener havia tingut lloc una reunió de batlles del Pla per acordar noves estratègies. El 4 de gener el batlle andreuenc, Josep Soldevila i Soler, demana la col.laboració del consistori de Sant Andreu en uns termes que fan palesa la manca d'entusiasme dels regidors. D'altra banda, a la sessió del 14 de maig de 1889 es presenta una impugnació al dictamen emès per la Comissió de Governació de la Diputació de Barcelona. Entre altres consideracions, es tractava de separar de l'expedient d'agregació a Sarrià, Horta i Sant Andreu. Finalment, el ple de la Diputació paralitza les gestions agregacionistes referides a Horta i Sarrià i decideix continuar amb l'annexió de Sant Andreu. La Corporació municipal andreuenc no es fa ressò d'aquest fet.²⁶

6. Les gestions desenvolupades pels ajuntaments de Gràcia, Sant Martí, Les Corts i Sant Andreu per tal d'aconseguir els beneficis fiscals de la Llei d'Eixample de Madrid i Barcelona sí que sembla que van despertar un major interès a la Casa de la Vila andreuenc. La petició oficial data del 27 de novembre de 1893. La comissió conjunta que havia de viatjar a Madrid per impulsar el projecte no estarà integrada, però, per cap representant andreuenc per manca de fons municipals. Es nomena un agent a Madrid el dia 1 de desembre. La Reial Ordre que aplica els beneficis demanats a Gràcia, Sant Martí i Les Corts va ser promulgada el 8 de maig de 1894. En tres ocasions abans d'aquesta data s'havien rebut notícies optimistes sobre la marxa de les gestions a Madrid. Encara dos dies després de la promulgació de la R.O., el dia 11 de maig, es reben informes esperançadors de l'agent madrileny i del mateix Nicolás Salmerón.²⁷ Malgrat tot, Sant Andreu va restar al marge de l'aplicació dels beneficis demanats. Mai més apareix cap referència al tema, a les Actes municipals. Tot i així, la Corporació municipal continuarà posteriorment amb el projecte d'un eixample per a Sant Andreu homologable amb el de Barce-

lona. El 12 d'octubre de 1894 el Consistori aprova el plànol del poble encarregat a l'arquitecte Falqués; es dona el vistiplau a la reforma de les alineacions d'alguns carrers i s'acorda comprar un plànol de l'Eixample de Barcelona per a comparar.²⁸

7. No es fa tampoc cap intervenció a les Actes municipals sobre els projectes d'agregacions parcials de Sants i Sant Martí desenvolupats des de finals de 1893 i al llarg de 1894. I en especial, Sant Martí era la població que tenia més contacte amb Sant Andreu entorn del procés agregacionista.

8. La mostra més clara de passivitat són les sessions del 16 i el 21 d'abril de 1897. El 16 d'abril ja es tenia al Pla de Barcelona alguna referència sobre les negociacions secretes que l'Ajuntament de Barcelona i el nucli dirigent dels partits dinàstics barcelonins mantenien amb el Govern de Cánovas. A Gràcia i a Sant Andreu es preparen comissions per viatjar a la capital de l'Estat. Cap referència a les Actes Municipals andreuencs. El dia 21 d'abril la premsa barcelonina es feia ressò del Reial Decret d'agregació del dia anterior i el 22 l'Ajuntament de Barcelona celebraria la sessió extraordinària de lectura del Decret. A les Actes municipals, la darrera sessió data de la tarda del 21 d'abril. Després, les pàgines en blanc que estaven destinades a les properes reunions. Cap referència a l'agregació, cap iniciativa de protesta o resistència; cap acte de cloenda de l'acció del consistori. El contingut de la sessió del 21 d'abril no deixa endevinar la més petita preocupació sobre el perill agregacionista:

«Se aprueba el acta de la Sesión del día 16 de abril. Se concede permiso para edificar á D. Andrés Molins. Se acuerda aprobar y satisfacer una cuenta de 3735 ptas. 95 céntimos por varios conceptos. Acordose gratificar al alguacil Jose Canals por sus trabajos de tallador en las operaciones del presente reemplazo. Se acuerda aprobar y satisfacer una cuenta del Sr. Notario Oromí, importante 74 pesetas 50 céntimos. Se declaran partidas fallidas una relación de cantidades relativas a varios (cosecheros) deudores por consumos. Se acuerda el proyecto de presupuesto para el ejercicio 1897-98. Acordose crear un cuerpo de Bomberos y que la jefatura recaiga en D. Antonio Falqué Ros. Se acuerda que D. Ramon Auro, encargado de correr las compuertas de la Riera, continúe desempeñando dicho servicio y que se consigne 60 pesetas anuales de haber.

Asistentes: Miquel Castells (Presidente). Regidores: Blasi, Miralles, Viñas, Castellà, Martí, Giné, Puferrat, Framis, Puig, Sitjà, Martínez, Casals, Oliva, Cerdà.»

D'altra banda, quan l'Ajuntament de Sant Andreu posa en marxa gestions antiagregacionistes ho fa a partir de l'exemple i la prèvia convocatòria o invitació dels dos pobles que lideren la resistència, Gràcia i Sant Martí de Provençals.²⁹ Només en comptades ocasions el consistori decideix actuar per pròpia iniciativa, quan valora negativament la marxa de la campanya de resistència. Les seves gestions són aleshores de dubtosa eficàcia i amb una petita despesa de recursos organitzatius.³⁰

En tercer lloc, malgrat aquesta actitud passiva i a remolc de Gràcia i Sant Martí, no sempre les accions de l'Ajuntament de Sant Andreu són plenament solidàries amb aquests pobles. Quan els interessos en joc són divergents, el consistori andreuenc defensa les seves posicions. Pel que fa a les seves relacions amb Gràcia, l'estiu i la tardor de 1878, les Actes Municipals registren una certa tensió. El 27 de juliol l'Ajuntament de Sant Andreu desestima la proposta de Gràcia per formar una comissió per tal d'aconseguir el trasllat de la seu del jutgat dels afores de

Barcelona a Gràcia. Els regidors andreuencs manifesten que els veïns de Sant Andreu es veurien perjudicats amb el trasllat. Si es considera que el 10 del mateix mes s'havia nomenat un *representant del municipi de Sant Andreu per tal de formar part de la junta que havia d'organitzar la mancomunitat de serveis del pobles del Pla*, sembla evident que Sant Andreu no volia jugar a fons la carta de la mancomunitat sense comptar amb Barcelona. El recel de la primacia de Gràcia i la millor comunicació amb Barcelona probablement són factors que permeten explicar la resposta negativa a la proposta gracienc. Aquest recel es torna a fer palès el 10 d'octubre del mateix 1878; es reclama a l'alcaldia de Gràcia les quantitats que Sant Andreu havia aportat per ajudar a finançar les gestions antiagregacionistes, ja que aleshores aquestes es trobaven paralitzades.³¹

Respecte de Sant Martí, l'afet del cementiri projectat al terme municipal martinenc deixa entreveure una posició per part de Sant Andreu no precisament solidària. Entre el 13 de juliol de 1894 i el 5 de febrer de 1897 el consistori de Sant Andreu s'ocupa d'organitzar la protesta contra la construcció d'un nou cementiri a Sant Martí. Els dubtes respecte a aquest tema també paralitzen les gestions andreuencs. Encara el 25 de gener de 1895 el consistori desconeixia l'emplaçament concret del nou cementiri; es pensa que potser eren terrenys de Sant Andreu, ja que el lloc destinat era el Guinardó. Aquest fet podia beneficiar a Sant Andreu, ja que seria destinat al servei de tot el Pla de Barcelona. D'altra banda, la comissió encarregada d'impulsar les gestions es mostra inoperant per defensar els interessos de l'Ajuntament de Sant Andreu davant la Diputació de Barcelona. L'ajornament del projecte del nou cementiri probablement fa que el 5 de març de 1897 sigui debatut un projecte d'ampliació del cementiri municipal de Sant Andreu.³² Aquesta nova iniciativa va ser frustrada pel Reial Decret del 20 d'abril del mateix any.

No és pas fàcil oferir una interpretació de la posició de la Corporació andreuenc a l'agregació a Barcelona. Els coneixements actuals sobre la realitat socioeconòmica i política del Sant Andreu de la Restauració són encara massa limitats i és agosarat intentar una explicació el suficientment acurada i entenedora.³³ Tot i així, i a tall d'hipòtesi, es poden identificar alguns possibles factors que ens permetin apropar-nos a les causes de la passivitat i la marginalitat en l'actuació antiagregacionista de Sant Andreu entre 1876 i el 20 d'abril de 1897.

Un primer element seria la consciència de llunyania i de diferenciació funcional i residencial que Sant Andreu té a finals del segle XIX respecte de Barcelona. A la resposta que Sant Andreu dona el 27 de gener de 1877 a la petició feta per la Diputació de Barcelona sobre la seva posició favorable o contrària a l'agregació, ja es posa de manifest aquesta idea de la diferenciació. Sant Andreu s'identifica com una població industrial i lloc de residència d'una nombrosa classe obrera. Part dels arguments antiagregacionistes que apareixen a l'informe es recolzen en aquesta apreciació; així, la unificació fiscal que suposaria l'agregació perjudicaria als obrers andreuencs; a més, l'annexió facilitaria la unió dels elements obrers revolucionaris de tot el Pla. D'altra banda, l'Ajuntament de Sant Andreu considera que el terme municipal resta fora del Pla Cerdà i no es pot justificar l'agregació en el seu cas, per les dificultats en l'aplicació del projecte d'Eixample.³⁴ Mn. Clapés expressa un punt de vista semblant, encara que els matisos són diferents. L'agregació no va estar mai justificada en el cas de Sant Andreu per dos motius principals. En primer lloc, Sant Andreu seria un poble agrícola, mentre que Barcelona era mercantil i aquesta divergència d'interessos feia molt problemàtica la integració municipal proposada; en segon

lloc, Barcelona i Sant Andreu no tenien límits comuns, el terme de Sant Martí hi era al mig i en cap cas existia confusió de cascos urbans.³⁵ Per la seva banda, Manuel Guàrdia i Bassols en el moment d'analitzar l'estructura urbana del Pla de Barcelona abans de 1897, afirma que l'articulació urbana de Barcelona amb Sants i Gràcia era ja una realitat; per contra, Sant Martí, Sant Andreu i Horta apareixen com a poblacions disperses i amb un enllaç molt problemàtic amb el nucli central d'expansió urbana.³⁶ Aquesta noció de llunyania de Sant Andreu probablement es tradueix en una consciència de poble que no podia ser afectat per processos d'expansió d'una ciutat de la dimensió de Barcelona a finals del XIX. I aquesta idea potser seria compartida pels veïns de Sant Andreu i pel seu Ajuntament.

Un segon element són els problemes financers que l'Ajuntament arrossega al llarg de tot el període que s'estudia en aquest article. Les proves són nombroses. Entre altres, els deutes amb la Diputació de Barcelona, el dèficit crònic de la comptabilitat municipal, les dificultats per fer front a les inversions necessàries en la urbanització de la Rambla de Santa Eulàlia, o les millores a la plaça del Mercat.³⁷ En determinades conjuntures s'arriba a extrems quasi patètics.³⁸ Aquesta necessitat de controlar les despeses, de no disponibilitat líquida, etc., repercuteix també en l'escassa participació del consistori de Sant Andreu en les campanyes antiagregacionistes i en les ambaixades de comissionats a Madrid.

Un tercer factor seria el possible sotmetiment de l'elit política dirigent andreuca a la classe dirigent dels partits dinàstics barcelonins. L'argument caciquil com a explicació de la manca d'entusiasme antiagregacionista de l'Ajuntament de Sant Andreu, ha estat també utilitzat per autors com Mn. Clapés o Jaume Fabré i Josep Maria Huertas Claveria.³⁹ Aquest aspecte s'ha de relacionar amb la manca de participació popular que Sant Andreu manifesta abans del 20 d'abril de 1897 en la resistència antiagregacionista.⁴⁰ Precisament, l'explosió posterior del veïnat andreuenc és una bona prova que es considerava el procés d'agregació com a fruit d'una gestió errada i limitada a la minoria política dirigent andreuca. Els diversos consistoris de Sant Andreu entre 1876 i 1897 actuen al marge del conjunt del poble; mentre que diuen interpretar i defensar els interessos generals, les seves gestions segueixen els circuits establerts a l'època. Influències més o menys personals davant les autoritats provincials i espanyoles sempre des d'una posició secundària, en la base de l'estructura política del Pla de Barcelona i amb consciència de representar un poble que vol viure al marge del procés expansiu barceloní.

Un últim aspecte mereix ser destacat. La possible pressió d'interessos agregacionistes de determinats regidors o de sectors influents de la vida social i econòmica de Sant Andreu. És aquesta una qüestió que sens dubte mereix un estudi en profunditat. Són coneguts els interessos que la classe burgesa dirigent de Barcelona té en l'economia andreuca.⁴¹ És probable que, a més de sectors concrets de l'elit local, aquest nucli dirigent barceloní tingués interès en l'agregació de Sant Andreu.⁴² Des d'aquest punt de vista, la consciència andreuca de llunyania, de restar al marge de l'agregació que afectava més directament a pobles com Gràcia o Sants, no deixava de ser una actitud ignorant de l'autèntic paper que Sant Andreu ja estava jugant dins el procés d'expansió urbana i econòmica del Pla de Barcelona, en els anys immediatament anteriors a 1897.



este día, disponiendo el Señor Alcalde de conformidad al artículo 104 de la vigente Ley Municipal, se circulen nuevas convocatorias para que tenga efecto el día veinte del actual a las tres de su tarde. Lo manda y firma el Señor Alcalde.

El Alcalde.

Pedro Vintros



Angel Ginebri
D. Plomer

Presidente.

D. Pedro Vintros.

Concejales

D. Soldevila.

Vinas.

Castellá.

Puig.

Gine.

Blasi.

Genero.

Puigferrat.

Basanovas.

Basals.

Sitja.

En

las Casas Consistoriales de San

Andrés de Palomar a las cuatro de la tarde del día veinte de Marzo de 1896. Reunido el Magnífico Ayuntamiento en sesión ordinaria de segunda convocatoria, bajo la presidencia del Señor Alcalde Don Pedro Vintros Gargista, con asistencia de los Señores Concejales anotados al margen, habiendo escusado con fundamento su asistencia los Señores Basells, Martí y Montoya, dejando de hacer lo los Señores Berdà, Miralles, Oliva, Gramis y Martínez, por cuya falta quedan incurso dichos Señores en la correspondiente multa, con arreglo a la escala del artículo 98 de la Ley Municipal; tras de cuya manifestación el Señor Presidente declaró abierta la sesión, ordenando la lectura del acta de la sesión última celebrada en trece de Marzo y leída que fue por el Señor Secretario de la Corporación Municipal, a preguntas de la Presidencia, quedó aprobada íntegramente.

Acto seguido y con arreglo a la orden

Cronologia de l'agregació

1876

- 7 febrer Marià Maspons i Llabrós, regidor de l'Ajuntament de Barcelona, mitjançant instància elevada a la Diputació de Barcelona, sol·licita l'agregació dels pobles del Pla a Barcelona.
- 4 abril La Diputació de Barcelona demana als pobles afectats el seu parer sobre si volen ser agregats o no.
- 3 maig L'Ajuntament de Sant Andreu rep l'ofici del Governador Civil en el qual s'adona de la notificació de 4 d'abril de la Diputació Provincial. El consistori expressa la seva protesta contra la Comissió Provincial.
- 27 maig Resposta de Sant Gervasi. Contrària a l'agregació.
- 9 juny Resposta de Sant Martí. Contrària a l'agregació.
- 27 juliol Resposta de Sarrià. Contrària a l'agregació.
- 31 agost Resposta de Gràcia. Contrària a l'agregació.
- 8 novembre L'Ajuntament de Sant Andreu valora les gestions de les poblacions del Pla per a lluitar contra l'agregació. S'acorda recomanar a la comissió andreuenca la continuïtat dels seus treballs.
- 13 novembre Resposta de Sants. Contrària a l'agregació.
- 20 desembre L'Ajuntament de Sant Andreu acorda destinar 533,5 ptes per a finançar les gestions antiagregacionistes del conjunt de les poblacions del Pla.

1877

- 5 gener L'alcalde de Barcelona, Manuel Girona, adreça un escrit a la Diputació de Barcelona en el qual es mostra crític amb les respostes dels pobles i aporta nous arguments a favor de l'annexió.
La Diputació de Barcelona demana amb urgència els informes dels pobles que encara no havien contestat al requeriment del 4 d'abril de 1876.
- 24 gener L'Ajuntament de Sant Andreu acorda adreçar a la Diputació de Barcelona l'informe reclamat.
- 26 gener Resposta d'Horta. Contrària a l'agregació.
- 27 gener Resposta de Sant Andreu. Contrària a l'agregació.
- 3 febrer La Diputació de Barcelona acordà abstenir-se de continuar amb l'expedient d'annexió i recomana als municipis l'associació per tal de resoldre assumptes d'interès comú.
- 30 abril L'Ajuntament de Barcelona convoca una junta de delegats dels municipis del Pla de Barcelona per tal d'associar-se en el manteniment dels serveis d'interès comú.
- 17 octubre L'Ajuntament de Sant Andreu contesta al de Barcelona que no posseeix cap document relatiu a l'Eixample de Barcelona.

1878

- 22 maig L'Ajuntament de Sant Andreu acorda nomenar delegat per a l'associació proposada per l'Ajuntament de Barcelona.
- 29 maig L'Ajuntament de Sant Andreu rep l'ofici del Governador Civil segons el qual s'autoritzava l'associació amb les poblacions veïnes d'acord amb els arts. 80 i 81 de la Llei Municipal.
- 14 agost Resposta de Les Corts al requeriment de la Diputació de Barcelona de gener de 1877. Contrària a l'agregació.
- 10 juliol L'Ajuntament de Sant Andreu tria Onofre Ferrer i Casals, Síndic del Municipi, com a representant de Sant Andreu en l'associació proposada per l'Ajuntament de Barcelona el 30 d'abril de 1877.
- 27 juliol L'Ajuntament de Sant Andreu desestima la proposta de Gràcia per tal de formar una comissió que demani el trasllat del Jutjat dels afores a la vila de Gràcia. El consistori andreuenc considera que per als veïns de Sant Andreu és més beneficiós mantenir la seu a Barcelona.
- 2 octubre L'Ajuntament de Sant Andreu reclama a l'Alcaldia de Gràcia les quantitats sobrants de les gestions antiagregacionistes practicades, donat que aquestes estan paralitzades.
- 2 novembre L'Ajuntament de Sant Andreu acorda tornar a elevar la instància de protesta conjunta dels pobles del Pla contra l'agregació per pròpia iniciativa, ja que no ha estat efectiva.
- 22 novembre L'Ajuntament de Barcelona intenta de nou l'annexió per via executiva. S'acull a l'art. 10 de la nova Llei Municipal de 1877. Les poblacions de més de 100.000 hab. podien procedir a l'annexió dels nuclis de població situats a menys de 6 Km. si existia confusió de termes municipals i edificacions.

1879

- 27 febrer Primera exposició conjunta dels pobles del Pla contraria a l'agregació a Barcelona. Repeteixen els arguments de 1876-1877 i mostren la seva voluntat de man comunar-se per tal d'atendre serveis d'interès comú.
- 1 març L'Ajuntament de Sant Andreu aprova la instància elevada a la superioritat pels pobles del Pla contra la proposta de la seva agregació a Barcelona.
- 5 març L'Ajuntament de Sant Andreu aprova el nomenament d'un delegat a Madrid que gestioni els treballs antiagregacionistes impulsats pels pobles del Pla. Acorda igualment destinar la quantitat que li pertoqui per a finançar les despeses corresponents.
- 26 març L'Ajuntament de Sant Andreu respon afirmativament a la demanda feta pel diari "El Vigilante" de Sant Martí de Provençals amb data 17 de març. "El Vigilante" sol·licitava dades de Sant Andreu per a incloure també el cas andreuenc en la campanya que el rotatiu impulsava contra l'agregació.

7 novembre Dictamen de la Comissió de Governació de la Diputació de Barcelona contrari a l'agregació i aconsellant l'associació entre els municipis del Pla i de Barcelona.

1880

7 febrer El ple de la Diputació de Barcelona ratifica el dictamen de la Comissió de Governació del 7 de novembre de 1879.

10 març El consistori andreuenc rep l'ofici del Governador Civil del 9 de març en el qual s'informa sobre l'acord de la Diputació de Barcelona del 7 de febrer. S'acorda passar la qüestió al lletrat assessor de les poblacions del Pla.

1881

26 octubre L'Ajuntament de Sant Andreu acorda enviar una comissió a la reunió convocada per l'Ajuntament de Gràcia per tal d'oposar-se conjuntament els pobles del Pla a l'agregació.

20 agost L'Ajuntament de Barcelona insisteix en l'agregació amb més interès, a partir de l'arribada al Govern dels liberals.

20 novembre Reunió dels representants dels pobles, prèvia convocatòria de l'Ajuntament de Gràcia, per tal d'expressar al Govern la seva negativa a l'annexió i, en cas de produir-se, no es fes per Reial Decret, sinó mitjançant un Projecte de Llei. S'envia una Comissió a Madrid.

17 desembre La comissió de Sant Andreu, que ha viatjat a Madrid amb els representants d'altres pobles del Pla, informa al consistori andreuenc sobre les seves gestions. S'aprova per unanimitat l'informe i s'agraeix a la comissió el seu esforç.

1882

27 gener La Direcció General de l'Administració Local aturà el procés agregacionista.

1883

9 abril L'Ajuntament de Sants vota l'annexió del municipi a Barcelona.

17 abril L'Ajuntament de Barcelona acceptà la iniciativa de Sants.

5 maig Vistiplau de la Diputació de Barcelona. Comissió negociadora entre Sants i Barcelona.

29 maig Es forma una comissió agregacionista a Gràcia

1 juliol El Govern liberal aprovà l'agregació de Sants a Barcelona.

7 novembre Un grup de veïns de Sant Martí demana la unió del municipi a Barcelona.

1884

12 juliol El govern conservador de Cánovas promulga per Reial Decret la segregació de Sants.

1885

21 juliol L'Ajuntament de Barcelona, amb Rius i Taulet com a alcalde, decideix la reapertura de l'expedient d'annexió.

27 novembre Govern liberal-fusionista presidit per Sagasta.

1886

14 juliol L'Ajuntament de Barcelona envià una instància al Ministre de la Governació demanant l'annexió.

13 setembre La Direcció General de l'Administració Local ordena a la Diputació de Barcelona la reapertura de l'expedient d'agregació.

13 octubre L'Ajuntament de Sant Andreu acorda formar una comissió que participi en els treballs d'oposició a l'agregació, d'acord amb l'Ajuntament de Gràcia i un cop conegudes les gestions iniciades per altres poblacions.

1888

30 octubre Comissió de defensa dels pobles contra l'agregació reunida a Sants.

1889

3 gener Reunió a Gràcia de batlles del Pla per acordar noves estratègies contra l'agregació.

4 gener El batlle de Sant Andreu informa al consistori sobre la petició de solidaritat contra l'agregació feta per regidors de Sant Martí de Provençals i de socis de la Societat «El Jeniano». S'acorda formar una comissió i destinar 400 ptes. per a finançar les despeses.

9 març El Govern Civil de Barcelona ordena a la Diputació de Barcelona la reapertura de l'expedient.

28 març Reclamació de la Direcció General de l'Administració Local al Govern Civil de Barcelona per tal que l'autoritat provincial insisteixi sobre la Diputació en la repertura de l'expedient agregacionista.

1 abril Ofici del Govern Civil de Barcelona a la Diputació perquè aquesta procedeixi a la reapertura urgent de l'expedient d'agregació.

29 abril La Comissió de Governació de la Diputació de Barcelona aprovà un dictamen favorable a l'agregació del pobles del Pla a Barcelona.

- 22 maig La Diputació de Barcelona aprovà el dictamen de la Comissió de Governació favorable a l'annexió. El dictamen havia estat discutit anteriorment en les sessions del 30 d'abril i 7 i 14 de maig sense arribar a un acord definitiu.
- 4 juny Una comissió de l'Ajuntament de Barcelona, presidida per Rius i Taulet, viatja a Madrid per tal d'obtenir del Govern una resolució favorable a l'agregació.
- juny Una altra comissió de l'Ajuntament de Barcelona torna a anar a Madrid. Vàries ambaixades del pobles del Pla també visiten Madrid.
- 1891
- 13 novembre Intents d'agregació de Sants a Barcelona.
- Alguns regidors andreuencs informen alarmats al consistori de Sant Andreu sobre noves gestions agregacionistes que no tenen en compte el parer dels pobles del Pla. S'acorda enviar telegrams de protesta al President del Consell de Ministres i al Ministre de la Governació.
- 1892
- 27 maig Senadors conservadors catalans presenten a les Corts una proposta de Llei agregacionista del pobles del Pla a Barcelona.
- 1893
- 17 novembre L'Ajuntament de Sant Andreu proposa telegrafiar el Ministre de la Governació que el consistori andreuenc no ha autoritzat a ningú a Madrid perquè informi favorablement sobre l'agregació.
- 27 novembre Municipis del Pla demanen l'aplicació als seus termes municipals del benefici de les contribucions dels eixamples urbans, atorgats per la Llei d'Eixample a Madrid i a Barcelona el 1892.
- 30 novembre Un grup de veïns de Sant Martí intenta l'agregació a Barcelona d'una part del terme del municipi.
- 1 desembre El consistori de Sant Andreu es fa ressò del perill que suposa l'aplicació de la nova llei d'Eixample de Barcelona, ja que pot facilitar l'agregació dels pobles del Pla. L'Ajuntament de Sant Andreu no pot formar comissió per viatjar a Madrid i demanar l'ampliació al municipi, dels beneficis de la Llei d'Eixample, juntament amb comissionats de Gràcia i Sant Martí, per la manca de fons municipals. S'acorda nomenar representant de Sant Andreu a Madrid, l'andreuenc Antoni Font i Renart. Es destinen 500 ptes. per a finançar les despeses.
- 9 desembre El consistori rep carta de Font i Renart en la qual informa de les seves favorables gestions per tal d'assolir l'objectiu de l'aplicació a Sant Andreu dels beneficis de la Llei d'Eixample.

1894

- 23 febrer L'Ajuntament de Sant Martí acceptà el projecte presentat el 30 de novembre de 1893.
- 14 març L'Ajuntament de Sant Andreu es mostra satisfet amb les gestions a Madrid de Font i Renart i aprova la concessió de 500 ptes. extraordinàries i 750 anyals per a finançar les despeses originades.
- 11 abril Apertura de l'expedient de la segregació de part del terme municipal de Sant Martí i l'annexió a Barcelona.
- 18 abril Intent d'annexió a Barcelona de part de la Marina de Sants.
- 20 abril El consistori andreuenc rep una carta i dos telegrams de Font i Renart en les quals assegura la propera i positiva resolució de l'expedient d'aplicació a Sant Andreu dels beneficis de la Llei d'Eixample de Madrid i Barcelona.
- 29 abril L'Ajuntament de Barcelona acceptà el projecte sobre la Marina de Sants.
- 8 maig Una Reial Ordre concedeix els beneficis de la Llei d'Eixample a Gràcia, Sant Martí i Les Corts.
- 10 maig L'Ajuntament de Sants dona el seu vistiplau a la segregació de part de la Marina i la unió amb Barcelona.
- 11 maig L'Ajuntament de Sant Andreu rep una carta de Nicolás Salmerón i dos telegrams de Font i Renart. Donen notícies favorables sobre les seves gestions a Madrid. El consistori manifesta la seva satisfacció.
- 18 maig La Diputació de Barcelona emet un dictamen favorable sobre l'annexió a Barcelona de part del terme municipal de Sant Martí.
- 13 juliol L'Ajuntament de Sant Andreu eleva al Governador Civil una exposició contrària a la construcció d'un nou cementiri de Barcelona a la muntanya del Guinardó.
- 17 agost Nou dictamen favorable a l'annexió a Barcelona de part de la Marina de Sants per part de la Diputació de Barcelona.
- 24 agost Al consistori andreuenc es critica la passivitat de la comissió encarregada de gestionar l'oposició al nou cementiri. Una part del consistori es mostra favorable a la instal·lació del cementiri dins el terme de Sant Andreu.
- 12 octubre L'Ajuntament de Sant Andreu aprova el plànol de la zona urbanitzada del poble encarregat a l'arquitecte Falqués. S'acorda comprar un plànol de Barcelona per a comparar les reformes i els projectes en marxa.

1895

- 18 gener L'Ajuntament de Sant Andreu expressa la seva oposició al projecte de cementiri. Es vol construir dins el terme de Sant Andreu, tot i que el projecte afirma que els terrenys pertanyen a Sant Martí de Provençals.
- 28 gener Protesta del consistori andreuenc contra el projecte de cementiri de Sant Martí

1896

- 12 juny L'Ajuntament de Sant Andreu rep informació sobre el probable emplaçament del nou cementiri al terme municipal de Sant Andreu.
- 21 agost L'Ajuntament torna a expressar la seva oposició al projecte de cementiri de Sant Martí.

1897

- 5 febrer Oposició de l'Ajuntament de Sant Andreu al projecte de cementiri dins el terme municipal de Sant Martí.
- 30 març El consistori ancreuenc dona el seu vist i plau al projecte del plànol de l'Eixample per a Sant Andreu, a càrrec de l'arquitecte Josep Domènech i Estapé. Una reduïda comissió de l'Ajuntament de Barcelona acorda pagar l'augment d'impostos municipals si el Govern decreta l'agregació del pobles del Pla al municipi barceloní.
- 1 abril Una comissió del consistori barceloní presidida pel batlle Josep M^a Nadal viatja a Madrid per tal de negociar definitivament l'agregació.
- 10 abril Una segona comissió amb Planas i Casals viatja a Madrid per tal d'accelerar les negociacions.
- 16 abril Sant Martí i Gràcia acorden enviar comissions a Madrid per tal d'evitar l'annexió. A la sessió de l'Ajuntament de Sant Andreu no se'n fa cap referència.
- 20 abril Promulgació del Reial Decret d'agregació del pobles dels afores a Barcelona.
- 21 abril La premsa barcelonina recull la notícia de l'annexió i es mostra majoritàriament favorable.
- 21 abril Darrera sessió de l'Ajuntament de Sant Andreu. Tracta temes ordinaris.
- 22 abril L'Ajuntament de Barcelona celebra sessió en la qual es fa lectura del Reial Decret d'agregació i es signa l'acta formal d'annexió.

Notes

¹ L'obra d'obligada referència és la de Francesc NADAL, *Burgueses contra el municipalismo. La configuración de la Gran Barcelona y las anexiones de los municipios (1874-1904)*. «Geocrítica», 59-60 (septiembre-octubre 1895). Altres aportacions són les de J. FABRÉ i J.M. HUERTAS CLAVERIA, Ara fa vuitanta anys. Els pobles de Barcelona contra l'annexió «L'Avenç», 2 (maig 1977) i Carles CARRERAS I VERDAGUER, *Les agregacions municipals de 1897 a Barcelona, el cas de Sants i Carreras Candi*, dins *El Pla de Barcelona i la seva història, Actes del I Congrés d'Història de Barcelona*, Barcelona, La Magrana, 1984. La participació de la Diputació de Barcelona en el procés d'agregació ha estat analitzada per Pere GABRIEL, *Entre liberals i conservadors, 1880-1898*, dins *Història de la Diputació de Barcelona*, vol. I, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1987. De la bibliografia bàsica d'autors contemporanis al moment de les annexions es pot destacar F. CARRERAS I CANDI, *La ciutat de Barcelona*, Barcelona, Albert Martín, 1916. Pel que fa al cas de Sant Andreu, Mn. Clapés i Corbera, *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*, Vol. V, Barcelona, Grup d'andreuencs, 1984.

² De les Actes de l'Ajuntament de Sant Andreu (AASA) es conserven les corresponents als anys 1870-1897.

³ És arran de l'aplicació del Dret de Nova Planta i la supressió del Consell de Cent que s'inicia l'existència dels

municipis dels pobles del Pla de Barcelona. La monarquia de Felip V vol reduir el pes polític de Barcelona i segrega algunes poblacions de la jurisdicció barcelonina.

⁴ Tot i la formidable hegemonia de Barcelona, el seu impuls expansiu es limita a l'agregació d'Hostafrancs el 1838, segregat de Sants i la incorporació dels terrenys del cementiri de Poble Nou el 1849, pertanyents a Sant Martí fins aleshores.

⁵ Els conflictes jurisdiccionals són nombrosos. Enfrontaments entre Sant Martí i Barcelona com a conseqüència de la pretensió de Barcelona de construir l'escorxador i un nou cementiri dins el terme municipal de Sant Martí. Els dos Ajuntaments reclamen a l'empresa de gas Lebon els impostos sobre el carbó el 1874. Denúncies entre Barcelona i Les Corts sobre *fraus fiscals entorn del mercat del Ninot* situat just en la divisòria entre els dos termes municipals. Les acusacions mútues entre Barcelona i els pobles sobre la manca de respecte a l'execució del Pla Cerdà són també freqüents.

⁶ A cadascun dels pobles afectats, el conjunt de la població, les elit i la premsa locals i els respectius Consistoris. A Barcelona, l'Ajuntament, la premsa barcelonina, determinats sectors burgesos, els grups polítics barcelonins, la Diputació i el Govern Civil. A Madrid, la cúpula dels grups polítics espanyols, el Congrés i el Senat i el Ministeri de la Governació, a través sobre tot de la Direcció General de l'Administració Local.

⁷ La por a la pèrdua de protagonisme dins el propi municipi devia jugar aquí un paper important. Tor i que el joc polític es troba presidit per les relacions jeràrquiques caciquils, la relativa autonomia de decisions en el marc de cada poble enfront dels caps barcelonins era probablement un valor a conservar.

⁸ La marginació política que els sectors socials obrers pateixen en el període de la Restauració es pot aplicar també al cas de l'agregació. Fins 1897 la majoria de la població dels pobles afectats per l'agregació va restar fora del procés d'annexió. L'explosió de protesta es produiria després del 20 d'abril. Dins el context del Pla de Barcelona el contenciós agregacionista es plantejava com una qüestió que només interessava a sectors burgesos i benestants. En molt comptades ocasions es produeix la participació popular. La mateixa premsa republicana li dedica una atenció insuficient i la premsa obrera pràcticament ignora el tema a partir de 1890, quan torna a ser permesa.

⁹ La política de l'època s'organitzava a través dels líders més destacats i dels centres de reunió de cada afinitat ideològica i d'interessos, més que per mitjà de partits estructurats com els entenem avui.

¹⁰ Aquesta posició forma part de l'estratègia d'impedir la creació d'una gran capital per a Catalunya i de neutralitzar així la formació d'una plataforma política i econòmica al servei de la burgesia catalana; una burgesia cada vegada menys afí als plantejaments de les classes polítiques dirigents espanyoles.

¹¹ En darrera instància, la necessitat dels sectors dinàstics barcelonins d'assegurar-se el control sobre la vida política dels pobles després de 1890 amb la instauració dels sufragi universal, contribuiria probablement també a recolzar l'agregació. La por a l'extensió dels brots republicans i catalanistes que apuntaven en pobles de base obrera devia resultar segurament un factor de pes.

¹² Marià Sampons és regidor de l'Ajuntament de Barcelona i, d'acord amb l'alcalde Manuel Girona, eleva una instància a la Diputació en la qual demana l'apertura de l'expedient. A partir de la Llei Municipal de 1870, argumenta la necessitat de les annexions pels problemes que ocasiona la confusió de cascos urbans de municipis diferents per a la correcta aplicació del Pla Cerdà.

¹³ Es nega la confusió de cascos urbans; s'invoca la tradició d'autonomia dels pobles dels Ajuntaments dels afores; s'expliquen els perjudicis fiscals que els pobles patirien un cop s'apliqués el règim tributari barceloní; s'expressa el recel per uns serveis municipals que serien pitjors si la seva gestió es centralitzava a Barcelona; finalment, fins i tot s'avisava del perill revolucionari que podria suposar una millor organització de les associacions obreres amb la lliure circulació de les masses proletàries pel territori del Pla de Barcelona. Pere GABRIEL, Entre liberals i conservadors, op. cit. p. 320. El mateix autor calcula l'augment d'impostos previsible si s'unificaven les bases impositives dels pobles amb la de Barcelona. Per Gràcia representaria el 38%, per Sant Martí el 55%, per Sants i Sant Andreu el 147%, per Sant Gervasi, Sarrià i Horta el 280% i per Les Corts el 328%. Pere GRABIEL, op. cit., p. 325.

¹⁴ Manuel Girona respon especialment dos dels arguments dels pobles. Primer, els consums es podrien rebaixar ja que l'agregació permetria combatre el contraban d'entrada a Barcelona. Segon, el perill revolucionari es podria neutralitzar fàcilment amb la instal·lació als extrems de la ciutat de casernes, la guarnició de les quals podria reprimir els possibles esclats revolucionaris sobre una trama urbana oberta i de fàcil control com la de l'Eixample.

¹⁵ El 31 de desembre de 1881 l'Ajuntament de Sant Andreu rep una proposta de Gràcia per tal d'organitzar un banquet en honor a V. Romero i Batrich, Diputat del districte que havia actuat com a ambaixador dels pobles davant

les autoritats espanyoles a Madrid. AASA 1881, p. 145.

¹⁶ Aquests fets han estat estudiats amb detall per C. CARRERAS I VERDAGUER, *Les agregacions municipals de 1897 a Barcelona*, op. cit.

¹⁷ L'organisme provincial es pronunciaria finalment a favor d'una annexió condicionada, el 22 de maig de 1889. Bàsicament es tractava d'ajornar deu anys l'augment d'impostos que suposava l'agregació i realitzar augments parcials del 10% al llarg de deu anys més. Aquesta proposta ja havia estat feta per l'Ajuntament de Barcelona el 1886 i ara era ratificada com a condició per a una futura annexió.

¹⁸ Pere GABRIEL, op. cit. p. 326 ha estudiat el desenvolupament de les tormentoses sessions de la Diputació de Barcelona entre el 30 d'abril i el 22 de maig de 1889. Diputats antiagregacionistes conservadors i republicans demanen que l'Ajuntament de Barcelona garanteixi la millora dels serveis municipals dels pobles a canvi de l'estalvi administratiu que suposaria l'agregació. A més, es demanava que el pagament dels nous impostos s'ajornés 20 anys en comptes de 10. La Diputació acceptarà la primera proposta però rebaixa la segona a 10 anys.

¹⁹ L'opció del projecte de Llei és intentada per un grup de senadors catalans el 27 de maig de 1892.

²⁰ Bàsicament, la lluita entorn del proteccionisme aprovat definitivament per Cánovas el 24 de desembre de 1890; l'inici de la insurrecció cubana que conduiria a la crisi de 1898; la recuperació del moviment obrer i la instauració del sufragi universal; el terrorisme anarquista i els èxits electorals republicans; els estats d'excepció a Barcelona com a conseqüència de l'onada terrorista a partir de 1893.

²¹ Com era d'esperar, els pobles no reaccionen amb la contundència i celeritat necessàries. No més Gràcia i Sant Martí havien organitzat comissions que haurien de viatjar a Madrid. De fet, el 20 d'abril de 1897 Barcelona es trobava en estat d'excepció i les negociacions s'havien desenvolupat en secret. La conjuntura especialment delicada que el Govern havia d'afrontar la primavera de 1897 li havia obligat a permetre que Barcelona es convertís en la gran capital de Catalunya.

²² Sobre aquest aspecte es pot consultar J. ROMERO MAURA *La rosa de fuego, Republicanos y anarquistas: la política de los obreros barceloneses entre el desastre colonial y la Semana Trágica, 1899-1909*, Barcelona, Grijalbo, 1975, pp. 137-140.

²³ El 17 de desembre de 1881 l'alcalde de Sant Andreu, Andreu Puig i Torres, va informar al Consistori sobre les gestions que la comissió que havia viatjat a Madrid en els dies anteriors havia fet entorn del tema de les annexions dels pobles. Els comissionats són rebuts per Alfons XII i li plantegen temes tan diversos com el perdó d'un condemnat a mort a Sant Martí, la necessitat d'una política proteccionista per a Catalunya i la qüestió de les annexions amb la demanda que no fossin autoritzades per Reial Decret. Aquesta entrevista protocolària s'havia de completar amb altres més decisòries. Respecte de l'agregació, el tracte rebut és resumit així per l'alcalde: «(...) en cuyo claro y detenido sentido redundó también en todas sus francas explicaciones el Excmo. Sr. Presidente del Consejo de Ministros, como así mismo lo estuvo en la cuestión de la anexión a Barcelona el Sr. Subsecretario del Ministerio de la Gobernación después de penetrado competentemente del asunto con las explicaciones verbales que le fueron dadas y de la instancia de protesta que se le entregó en la entrevista en la que fue preciso representar al Excmo. Sr. Ministro en razón de haber tenido que asistir este á los Consejos celebrados repentinamente en todos los tres diferentes días que tuvo citados á su despacho a los Comisionados» (les cursives són meves). I en aquesta ambaixada s'obté aparentment un gran èxit per a la causa antiagregacionista: la paralització de l'expedient i la promesa que en cas de produir-se l'annexió es faria mitjançant Projecte de Llei. AASA, 1881 pp. 136-136B.

²⁴ Veure el text del Reial Decret d'agregació a Mn. CLAPÉS, *Fulls històrics*, op. cit., Vol. V, pp. 35-39. Els pobles patirien els perjudicis d'una administració municipal llunyana geogràficament i estranya també a les seves necessitats de poblacions en constant creixement urbà, industrial i demogràfic. Els antics municipis serien desmembrats d'acord amb una nova divisió en districtes que no va respectar l'articulació anterior. La nova Barcelona de 1897 era una ciutat desarticulada i desintegrada amb un centre burgès, monumental i de negocis i uns districtes perifèrics industrials i obrers mancats de serveis urbans elementals. Sobre aquests aspectes, veure Mercè TATJER I MIR, *Evolució demogràfica*, dins J. SOBREQUÉS (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 7, Barcelona, Ajuntament de Barcelona-Enciclopèdia Catalana, 1995, pp. 81-82; i Jaume SOBREQUÉS, *Introducció*, dins *Història de Barcelona*, vol. 7, op. cit. pp. 13-14.

²⁵ AASA, anys 1876, 1877, 1878, 1880, 1883, 1884, 1889, 1893, 1894, 1897.

²⁶ Sobre els detalls de la sessió del 14 de maig de 1889 a la Diputació de Barcelona, veure Pere GABRIEL, *Entre liberals i conservadors*, op. cit., pp. 324-326.

²⁷ El representant de Sant Andreu a Madrid era Andreu Font i Renart. Nicolás Salmerón, ex-president de la I

República, era aleshores diputat del Districte al Congrés. El Consistori andreuenc expressa així la seva satisfacció per les optimistes notícies rebudes. «Acordando el Ayuntamiento á propuesta del Sr. Borrás, que conste en acta la satisfacción con que ha oído la Corporación Municipal las favorables noticias que expresan las misivas leídas que demuestran los activos trabajos practicados por sus autores en favor de este pueblo y el agradecimiento con que el Ayuntamiento acepta tan importantes favores».

²⁸ AASA, 1894. Aquesta actitud de mimetisme respecte de l'Eixample de Barcelona es pot aplicar probablement a altres aspectes de la política municipal de Sant Andreu. Barcelona amenaça amb annexionar Sant Andreu, però Barcelona és el model a imitar.

²⁹ Alguns exemples d'aquesta posició secundària de l'Ajuntament de Sant Andreu respecte de Gràcia les podem trobar a les Actes municipals amb data de 26 d'octubre i 31 de desembre de 1881 i 13 d'octubre de 1886. En aquestes ocasions la Corporació Municipal andreuenc s'afegeix a les gestions antiagregacionistes quan Gràcia convoca una reunió o una campanya concreta. AASA, 1881 i 1886. Respecte de Sant Martí, el 26 de maig de 1879 el Consistori de Sant Andreu acorda facilitar al diari martinenc "El Vigilante" les dades que demana per incloure Sant Andreu en la campanya antiagregacionista que impulsava el rotatiu. El 4 de gener de 1889 l'Ajuntament andreuenc es solidaritza amb les gestions antiagregacionistes impulsades des de Sant Martí, prèvia demanda de l'alcalde de Sant Andreu Josep Soldevila i Soler qui es dirigeix a la Corporació en aquests termes «siquiera por compañerismo y sin embargo de la situación afligida de la hacienda municipal sería quizás conveniente que se destinara una cantidad a este objeto». Es a dir, sembla com si Sant Andreu no es jugés res amb l'agregació dels pobles a Barcelona i l'amenaça anés adreçada a Sant Martí i no a Sant Andreu. AASA, 1897, 1889.

³⁰ Com a mostra, el 2 de novembre de 1878 es torna a elevar la instància de petició de no agregació a la Diputació. El 17 de novembre de 1893 es telegrafia al President del Consell de Ministres i al Ministre de la Governació per ratificar que Sant Andreu no vol ser annexionat a Barcelona, davant els rumors que circulaven a Madrid. AASA, 1878, 1893.

³¹ AASA, 1878.

³² AASA, 13 juliol 1894, 24 agost 1894, 18 gener 1895, 28 gener 1895, 12 juny 1896, 21 agost 1896, 5 febrer 1897.

³³ És d'esperar que el centenari de l'agregació serà una magnífica ocasió per dinamitzar la recerca històrica sobre el període i aviat la imatge que ara tenim serà molt més precisa.

³⁴ «Expediente de unión de los pueblos de Gracia, Santas, Las Cortes de Sarrià, San Gervasio de Casolas, San Andrés de Palomar y San Martín de Provensals, al distrito municipal de Barcelona, 1876-1882», Diputació Provincial de Barcelona, Arxiu, lligall 1339.

³⁵ Mn. CLAPÉS I CORBERA, *Fulls Històrics de Sant Andreu de Palomar*, op. cit. vol. V, pp. 31-35.

³⁶ Manuel GUÀRDIA I BASSOLS, *Estructura urbana*, dins J. SOBREQUÉS (dtor), *Història de Barcelona*, Vol. VI, op. cit. p. 87.

³⁷ Aquests aspectes han estat estudiats per CHECA, M., SERRANO, Y., SERRA, J. *Finançament local i urbanisme: el cas de Sant Andreu de Palomar (1875-1885)*, III Congrés Internacional d'Història local; CELMA, N., CHECAH, M., SERRA, J., SERRANO, Y., *La urbanització Nadal i la consolidació del passeig de Santa Eulàlia (1870-1930)*, «Finestrelles, 7» (1995), Martí POUS I SERRA, *Un projecte de peixateria de l'arquitecte Domènec i Estapé per a la plaça-Mercat de Sant Andreu*. «Finestrelles», 5 (1993). Sobre les dificultats dels ajuntaments, i entre altres el de Sant Andreu, per pagar les quotes de consums a la Diputació, veure Borja DE RIQUER, *La Diputació conservadora, 1875-1880*, dins *Història de la Diputació de Barcelona*, Vol. I, op. cit. pp. 247-251.

³⁸ Les Actes municipals estan plenes de sessions amb llarguíssimes intervencions del regidors al voltant del dèficit municipal i la manca de recursos de la hisenda municipal. Una de les mostres més curioses és aquesta: el 5 d'octubre de 1888 l'Ajuntament de Sant Andreu lamenta no poder comprar loteria que l'Ajuntament de Barcelona oferia per ajudar a sufragar l'Exposició Universal. Varis regidors, a títol particular, es comprometen a adquirir algunes butlletes. AASA, 1888.

³⁹ Mn. CLAPÉS, *Fulls històrics*, op. cit. vol V, p. 35, J. FABRÉ, J.M. HUERTAS, *Tots els barris de Barcelona*, Barcelona, Edicions 62, 1976, vol II, p. 228.

⁴⁰ A la sessió celebrada per la Corporació municipal andreuenc el 13 d'octubre de 1886 en el moment de debatre si Sant Andreu s'afegia a les gestions antiagregacionistes iniciades per Gràcia, el Secretari demana que l'expedient passés al poble de manera que l'Ajuntament actués un cop «oido el vecindario». La proposta no va prosperar. AASA, 1886.

⁴¹ Membres d'aquesta burgesia barcelonina són propietaris d'algunes de les principals fàbriques de Sant Andreu com

la Fabra & Coats o d'àmplies extensions dels productius terrenys regats pel Rec Comtal.

⁴²Aquesta possibilitat ha estat apuntada en el cas de Josep Maria Nadal i Vilardaga, alcalde de Barcelona entre el 16 de juny de 1896 i el primer de juliol de 1897, per CELMA, CHECA, SERRA, SERRANO, La urbanització Nadal i la consolidació del passeig de Santa Eulàlia (1870-1930), op. cit. p. 187, «Davant la complexitat i problemàtica que Josep M^a Nadal va tenir respecte a la rentabilitat dels seus terrenys a Sant Andreu, no és improbable pensar en la possibilitat que aquest fet fou determinant en el moment de ser un dels impulsors de l'agregació definitiva de les poblacions del Pla el 1897".